

Munisa KOVAČEVIĆ, prof.

NEKROPOLE SA STEĆCIMA NA PODRUČJU TUZLANSKOG KANTONA (I)

Abstrakt: Tuzlanski kanton posjeduje veliki broj vrijednih kulturno-historijskih dobara naslijeđa koji su, svaki ponaosob, specifični i zahtijevaju posebnu zaštitu. Među njima su i stećci. Stećci predstavljaju jednu od najzanimljivijih i najznačajnijih pojava u kulturi, historiji i umjetnosti srednjovjekovne Bosne i upravo kao takvima treba im posvetiti posebnu pažnju. Ovim radom predstaviti ću 45 nekropola sa stećcima kao i pojedinačne stećke sa područja Tuzlanskog kantona.

Ključne riječi:*nekropole, stećci, Tuzlanski kanton*

Uvodne napomene

Stećci su srednjovjekovni kameni nadgrobni spomenici i naši su najznačajniji spomenici kulturno-historijskog naslijeđa srednjeg vijeka. Izraz su tadašnjeg kulturnog i društveno-ekonomskog života srednjovjekovnog čovjeka. Najveći broj stećaka rasprostranjen je širom Bosne i Hercegovine, a evidentirani su i u rubnim dijelovima susjednih zemalja, najčešće uz granicu s Bosnom i Hercegovinom.

U velikom broju stećci su evidentirani i na području Tuzlanskog kantona, grupisani u većim ili manjim nekropolama kao i pojedinačno.

U ovom radu želim predstaviti 45 nekropola sa stećcima i pojedinačnim stećcima sa područja Tuzlanskog kantona, njihovu očuvanost, brojno stanje, oblike i motive koji su zabilježeni tokom terenskog istraživanja 2016 i 2017. godine.

KALESIJA

1. Nekropole sa stećcima na lokalitetu Mramorje, naselje Bulatovca

Nekropola sa stećcima nalazi se na lokalitetu Mramorje u naselju Bulatovci, k.č. 2156, 2155/1, k.o. Memići, općina Kalesija. Nekropolu čini 18 stećaka podijeljenih u dvije skupine, na udaljenosti od 100 do 150 metara, gdje dominiraju sljemenjaci. Tri stećka su ukrašena. Od ukrasnih motiva uočavaju se: spirale, grozdovi, rozete, vrpce, biljna stilizacija, ljiljan.

U ovoj nekropoli posebno se ističe jedan masivan sljemenjak spostoljem, dimenzija: visina 128 cm, širina 112 cm, dužina 216 cm. Bogato je ukrašen. Na čeonim stranama: dvije S-spirale, dva grozda, rozeta i pored njega dvije male spirale, tri vrpce, koje se završavaju sljemenasto, dvije spirale na dnu; suprotna strana u donjem dijelu pored grozdova ima dvije spirale vezane za dvije vrpce koje prate oblik sljemena, a na gornjem dijelu nalaze se dvije povezane manje spirale, kod kojih se srednja stabljika završava u formi ljiljana. Bočne strane su podijeljene uspravnom vrpcom u čijem se vrhu nalazi rozeta, a vodoravno se nalazi cik-cak vrpca sa po dva stilizovana stabla i dvije spirale. Na sljemenastom dijelu prikazan je motiv sličan pokrovu kuće od šindre.

Prva grupa stećaka je uređena a na osnovu projekta Aktivnosti na uređenju nekropola stećaka na području Kalesije, a projekat je realizovalo Udruženje za zaštitu kulturno-historijskih spomenika „ORNAMENT“ Kalesija u jesen 2008. godine ¹.

Podršku projektu pružilo je Federalnog ministarstva kulture i sporta, Vlade Tuzlanskog kantona, JU Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Opština Kalesija, MZ Bulatovci i OŠ Memići.

Nekoliko stećaka u ovoj nekropoli oštećeno je, nagnuto ili utonulo u zemlju. Nekropola od 2013. godine ima status nacionalnog spomenika Bosne i Hercegovine ².

¹ Samir Halilović, Uređenje nekropole stećaka na području Kalesije, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturnohistorijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Baština broj 1, 2008, Tuzla, 2010, str. 216-217.

² Nekropola sa stećcima na lokalitetu Mramorje i Strane, naselje Bulatovci, općina Kalesija, Odlukom Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH na sjednici održanoj od 6 do 8 novembra 2013. godine ima status nacionalnog spomenika BiH.

2. Nekropola sa stećcima Brkića groblje, naselje Dubnica

U pravoslavnom groblju pod nazivom Brkića groblje na parceli Mitrova bašča, k.č. 1696, 1698, k.o. Dubnica, u zaseoku Rudine, općina Kalesija, nalazi se nekropola sa 17 stećaka: osam stubova, pet sanduka, dva sljemenjaka i dva stećka, kojima se nije mogao utvrditi oblik. Stećci su različito orijentisani i nalaze se u okviru groblja. Na jednom prevrnutom sljemenjaku s postoljem nalazi se natpis u šest redova, pisan bosančicom³.

Transkripcija natpisa glasi: „Ovdje leži Dabiživ Draškvić na svojoj zemlji na plemenitoj. Kada htjeh pobiti, tada i umrijeh. Usječe na me kami Milutin Kablović u Goduši, a pisa Nikola Dragoljević.“ Na jednom od stubova uočen je cijelom površinom motiv križa, a s bočne strane nalazi se motiv polumjeseca i jabuke.

Na osnovu dostupnih podataka, u ovoj nekropoli nekada je bilo više stećaka, a spominje se i jedan stećak u obliku stuba s natpisom u kojem se navodi ime Dragac Tihmilić⁴. Većina preostalih stećaka u ovoj nekropoli danas je utonula u zemlju, dok su neki dobrim dijelom i oštećeni.

³ T. Dragičević i V. Vuletić-Vukosavić, Starobosanski natpisi u Kalesiji, GZM, Sarajevo, 1891, str.193.

⁴ T. Dragičević i V. Vuletić-Vukosavić, str.193, isto

3. Nekropola stećaka u dvorištu OŠ Tojšići, naselje Tojšići

Nekropolu sa stećcima koja se nalazi u dvorištu OŠ Tojšići čine dislocirani stećci sa lokaliteta Okrugla ⁵.

Nekropolu čini devet stećaka, po obliku tri sljemenjaka i šest sanduka. Parcela školskog dvorišta, pod nazivom Bare, nalazi se na k.č. 473, k.o. Tojšići, općina Kalesija.

Ukrašen je samo jedan stećak, sljemenjak dimenzija: visina 67 cm, širina 80 cm, dužina 161 cm; visina postolja 25 cm, dužina postolja 195 cm, širina postolja 19 cm. Ivicama se pruža tordirana vrpca. Na zapadnoj čeonj strani nalaze se dvije spirale koje se izvijaju iz dna. Suprotna, istočna strana ima dvostruku spiralu izvijenu iz dna, a između njih nalazi se osmolisna rozeta. Na južnoj bočnoj strani nalazi se motiv ruke sa čašom i dvostrukom spiralom, dok je suprotna strana ukrašena sa dva para dvostrukih spirala.

4. Nekropola sa stećcima na lokalitetu Mramorje, naselje Miljanovci

Nekropola sa stećcima nalazi se na lokalitetu Mramorje, naselje Miljanovci, mahala Bukvari, k.č. 399, k.o. Miljanovci, općina Kalesija.

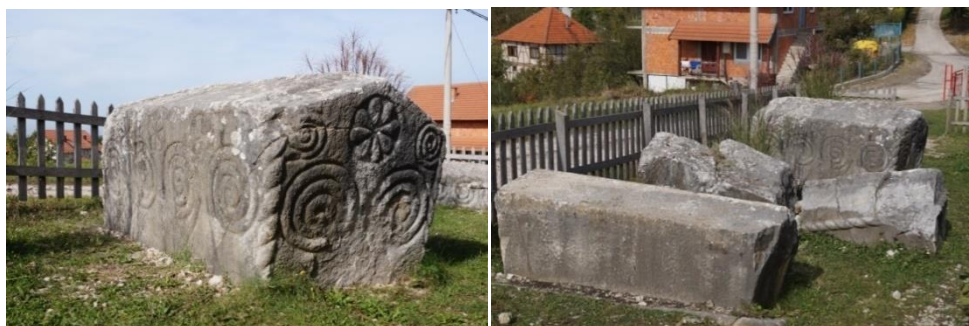
Nekropola ima 14 stećaka, sedam sljemenjaka i sedam sanduka. Ukrašena su tri sljemenjaka. Jedan sljemenjak dimenzija: visina 105 cm, širina 105 cm, dužina 187 cm; dužina postolja 215 cm, širina postolja 20 cm, bogato je ukrašen. Od ukrasnih motiva na obje bočne strane nalaze se po dvije dvostruke spirale, između kojih se pri vrhu nalaze tri šestolisne rozete. Na jednoj čeonj strani pri dnu se izvijaju dvije spirale, zatim grozdovi između kojih se nalazi križ, koji s obje strane ima po dvije rozete, a po ivicama stećka pruža se tordirana vrpca. Pri dnu istočne bočne strane imamo grozdove i dvije veće spirale iznad kojih se nalaze dvije manje spirale, a u sredini se pri vrhu nalazi osmolisna rozeta. Krovna strana stećka prikazana je motivom sličnim pokrovu

⁵ Šefik Bešliagić, Stećci Katološko-topografski pregled, Sarajevo, 1971., str. 200., Šefik Bešliagić, Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, VIII, Tuzla, 1970, str. 45., ovdje se navodi da je nekropola sa stećcima na lokalitetu Okrugla, Tojšići brojala osam stećaka (pet sanduka i tri sljemenjaka) gdje se pominje sljemenjak sa motivom ruke sa čašom.

kuće od šindre s trokutovima.

Nekropola na lokalitetu Mramorje ograđena je drvenom ogradom, osim dva sljemenjaka koja se nalaze preko puta. Orijeatacija stećaka je zapad – istok. Veći broj stećaka u ovoj nekropoli utonuo je u zemlju, dok su neki dobrim dijelom i oštećeni.

Nekropola je 2009. godine uređena i ograđena drvenom ogradom. Projekat uređenja nekropole realizovalo Udruženje za zaštitu kulturno-historijskih spomenika „ORNAMENT“ Kalesija.⁶

5. Nekropola stećaka u pravoslavnom groblju, naselje Dubnica

Nekropola sa stećcima nalazi se u naselju Dubnica, sa lijeve strane puta u pravoslavnom groblju koje je i danas aktivno. Nekropola broji 34 stećaka: 12 sljemenjaka, 11 sanduka, tri stuba i osam ostataka stećaka ⁷. Veliki broj stećaka je utonuo u zemlju, oštećen, prevrnut. U konačnici cijela nekropola se nalazi u jako lošem stanju. Jedan sljemenjak dimenzija: visina 20 cm (iznad zemlje), širina 50 cm, dužina 130 cm; jako je oštećen, skoro uništen, utonuo u zemlju, obrastao mahovinom. Isti taj sljemenjak na svojoj južnoj čeonj strani imao je figuralnu prestavu ljudskog lica a spirale koje su se

⁶ Projekat uređenja nekropole realizovalo Udruženje za zaštitu kulturno-historijskih spomenika „ORNAMENT“ Kalesija u oktobru mjesecu 2009. Podršku projektu pružili: JU Zavod za zaštitu I korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Općina Kalesija, OŠ “Rainci Gornji”, MZ “Gornji Rainci”, i drugi brojni građani.

⁷ Šefik Bešlagić, Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, VIII, Tuzla, 1970, str. 46., ovdje se navodi da je nekropola sa stećcima u pravoslavnom groblju u naselju Dubnica brojala 16 stećaka (pet sanduka, devet sljemenjaka i dva stuba).

spuštale pored glave pružale su dojam kao da je kosa. Motiv je u cjelini izgledao kao ženski lik sa kosom.

Na terenu 2016. godine evidentirano je da je isti stećak oštećen, toliko da se samo u jednom dijelu nazire lik žene. Drugi sljemenjak dimenzija: visina 45 cm, širina 65 cm, dužina 180 cm po dnu krova, preko hrbata ima motiv tordirane vrpce. Na jednoj čeonj strani ima motiv luka sa strijelom a na suprotnoj strani prikazane su dvije spirale koji se spuštaju sa vrha sljemena. Na jednoj bočnoj strani je motiv mača u kombinaciji sa rukom i šakom dok sa druge je strane isti motiv ruke sa šakom ali sa kopljem ⁸.

ŽIVINICE

6. Nekropola stećaka na lokalitetu Jasik, naselje Gračanica

U naselju Gračanica, na parceli pod nazivom Obljak, k.č. 239, k.o. Gračanica, na lokalitetu u narodu poznatom pod nazivom Jasik, općina Živinice, nalazi se nekropola sa 31 stećkom: šest ploča, dva sanduka, 20 sljemenjaka i tri stuba ⁹. Ukrašeno je osam stećaka, čiji su ukrasni motivi: krug, uzdužna traka, rozeta, dvostruka spirala, polumjesec, križ i stilizovan križ, motiv koji simbolizuje krovnu konstrukciju kuće i motiv pravougaonika. Ukrasi su rađeni tehnikom reljefnog ispupčenja (visoki i plitki) i udubljenja i urezivanja. Dimenzije jednog stuba sa sljemenastim završetkom su: visina 150 cm, širina 87 cm i debljina 34 cm. Stećak je obrastao mahovinom i lišajevima, a od ukrasnih motiva uočen je na čeonj zapadnoj strani motiv križa, čiji su krakovi s kružnim završetkom.

⁸ Isto. Također u svom radu Bešlagić pominje i ukrašeni sljemenjak sa motivom vrpce, križa, ljiljana, rukom sa mačem i rukom sa kopljem.

⁹ Šefik Bešlagić, Stećci Katološko-topografski pregled, Sarajevo, 1971., str. 209. Ovdje se navodi podatak da navedena nekropola broji 27 stećaka (jedna ploča, tri sanduka, 20 sljemenjaka i tri stuba).

Ukras je rađen u vidu reljefnog ispupčenja. Na čeonj istočnoj strani nalazi se motiv polumjeseca, čiji su kraci okrenuti prema gore i motivi dviju rozeta. Ukrasi su rađeni u vidu plitkog reljefnog ispupčenja.

Stećci su rađeni od kamena krečnjaka. Postavljeni su u pravcu zapad–istok u nizove. Ova nekropola ima status nacionalnog spomenika Bosne i Hercegovine od 2013. godine.

7. Nekropola stećaka na lokalitetu Rajsko jezero, naselje Bašigovci

Na lokalitetu u narodu poznatom pod nazivom Rajsko jezero, na k.č. 315/1, k.o. Bašigovci, na parceli zvanj Zlokovi u naselju Bašigovci, općina Živinice, nalazi se nekropola sa 29 stećaka: 12 sljemenjaka, sedam sanduka, sedam stubova i tri neutvrđenog oblika. Nekropola je nastala od devastiranih i izmještanih stećaka nekropola Mramorje II (Topličko polje) i stećaka koji su se nalazili pored magistralnog puta Živinice – Banovići u naselju Višća Donja pored rijeke Oskove.

Stećci su raspoređeni u nizove s orijentacijom sjever – jug. Ukrašeno je ukupno pet stećaka, i to dva sljemenjaka, dva stuba i jedan sanduk. Od ukrasnih motiva susrećemo motiv konjanika, polumjesec, kao i uspravne i poprečne bordure.

8. Nekropola stećaka u dvorištu OŠ Đurđevik, naselje Đurđevik

U dvorištu OŠ Đurđevik, na parcelama pod nazivom Polja, k.č. 346/1, 347 k.o. Nevrenča, nalazi se nekropola sa 15 stećaka: 13 sljemenjaka, jedan stub, jedna ploča¹⁰. Orijentacija stećaka je zapad – istok. Od ukupnog broja stećaka, ukrašena su tri.

Na jednom sljemenjaku, na njegovoj istočnoj strani, unutar okvira nalazi se figuralna predstava konja i jahača koji u jednoj ruci drži uzde, a u drugoj koplje. Na ovom stećku, s njegove južne strane, nalazi se i natpis bosančicom i kao takav jedini je na području općine Živinice. Tekst glasi: „*Ase leži Stojan Utolović na svojoj zemlji na plemenitoj /se/ postavi Ostoa (Ostoja) brat jeg (ov).*“ Ovaj stećak izmješten je s lokaliteta Vrpolje¹¹. Inače, prvobitno je, a na osnovu dostupnih podataka, bilo šest stećaka. Naknadno su na ovu lokaciju izmješteni ugroženi stećci s lokaliteta Carska bašča (Šehići) i dva stećka s lokaliteta Vrpolje. Na drugom stećku, sljemenjaku, na krovnom dijelu nalazi se imitacija krova sa šindrom.

Posebno je karakterističan jedan stećak u obliku stuba, koji se nalazi u holu spomenute škole, po svojim ukrasnim motivima raspoređenim po cijeloj površini stećka: spirale i S-spirale, grozdovi, lozice, cik-cak linije, zvijezde sa pet i osam krakova, stilizovana stabla¹².

¹⁰ Šefik Bešliagić, Stećci Katološko-topografski pregled, Sarajevo, 1971., str. 208. Bešliagić za ovu nekropoli navodi podatak da je brojala šest stećaka.

¹¹ Ćiro Truhelka, Natpisi iz sjeverne i istočne Bosne, GZM, Sarajevo 1895., str. 352. Ć. Truhelka navodi: „*S desnu stranu ceste, kojom se ide iz Tuzle u Kladanj, kod petnaestog kilometra, leži u selu Đurđevik u donjo-tuzlanskom kotaru pod jednim mlinom na rijeci Gostelji stećak na oblik sarkofaga..... U čelu stećka uklesan je stojeći konj okružen izreskanim okruglim čenarom. Na strani je preduboko i razgovijetno uklesan ovaj natpis:...*“

¹² Šefik Bešliagić, Stećci Katološko-topografski pregled, Sarajevo, 1971., str. 208. Ova stećak po obliku stuba Bešliagić pominje ali u oborenem položaju i u dvorištu škole. Međutim danas se stećak nalazi u holu škole.

9. Usamljeni stećak u naselju Đurđevik

Stećak po obliku stub nalazi se u dvorištu Trumić (Mehe) Esada, k.č. 304/1, ko Nevrenča, na parceli pod nazivom Polje, u blizini OŠ Đurđevik a sa lijeve strane magistralnog puta Živinice- Kladanj. Stećak je većih dimenzija: visina 220 cm, širina (pri vrhu) 90 cm, širina (pri dnu) 75 cm, debljina (pri vrhu) 55cm, debljina (pri dnu) 60 cm. Orijentacija stećka je zapad-istok bez ukrasnih motiva. Kada je riječ o očuvanosti stećka može se uočiti velika pukotina po sredini stećka kao i niz drugih pukotina, obrastao mahovinom.

10. Nekropola stećaka na lokalitetu Skladovi, naselje Đurđevik

U naselju Đurđevik, na parceli pod nazivom Skladovi, k.č. 77, 81/1, 81/2, k.o. Brnjica, na lokalitetu u narodu poznatom i pod nazivom Trijebnik, općina

Živinice, nalazi se nekropola sa 11 stećaka ¹³. Stećci su u obliku sljemenjaka, relativno većih dimenzija, klesanih zajedno s postoljem i s mnogobrojnim ukrasnim motivima. Od ukrasnih motiva uočene su: cik-cak vrpce, spirale, stilizovane biljke s grozdovima, rozete. Ukrasi su rađeni u vidu reljefnog ispupčenja. Postavljeni su u pravcu zapad – istok u nizove.

Stećci su izrađeni od kvalitetnog kamena krečnjaka, ali i veliki broj njih obrastao je mahovinom, šipražjem i utonuo u zemlju. U ovoj nekropoli posebno se ističe jedan sljemenjak s duplim postoljem velikih dimenzija: visina 145 cm, visina prvog postolja 10 cm, visina drugog postolja 32 cm, širina 135 cm, dužina 270 cm.

11. Stećci u dvorištu OŠ Višća, naselje Višća Donja

U dvorištu OŠ Višća u naselju Višća Donja k.č. 239/1 ko Višća Donja, na parceli pod nazivom Petarac, nalaze se dva stećka većih dimenzija. Oba stećka predstavljaju sljemenjake sa postoljem. I jedan i drugi su u lošem stanju, oštećeni i napukli i nemaju ukrasne motive. Dimenzije jednog sljemenjaka su: visina 100 cm, dužina 226 cm, širina 85 cm. Dimenzije drugog stećka su visina 100 cm, dužina 210 cm, širina 75 cm.

¹³ Šefik Bešlić, Stećci Katološko-topografski pregled, Sarajevo, 1971., str. 208. Navedeno je da nekropola broji 11 stećaka (10 sljemenjaka i jedan sanduk). Milica Baum, Nekolikih interesantnih stećaka sa područja istočne Bosne, Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, II, Tuzla, 1958., str. 62.

12. Nekropola sa stećcima u naselju Višća Donja

U dvorištu Mešić M. Muje u naselju Višća Donja k.č. 192/1 ko Višća Donja, na parceli pod nazivom Petarac, sa lijeve strane puta Živinice-Banovići, nalazi se nekropola sa stećcima. Četiri stećka su u dvorištu dok su tri izvan ograđene parcele. Poredani su u jedan niz. Po oblicima stećaka ovde se radi o sljemenjacima i sanducima. Stećci su dobrim dijelom oštećeni a od ukrasnih motiva u tragovima uočava se spirala. Sa druge strane magistralnog puta uz rijeku Oskovu nalazilo se još 14 stećaka koji su prilikom gradnje puta zgrnuti u rijeku Oskovu. To nam pokazuje da je ova nekropola brojala veći broj stećaka. Ovih 14 navedenih stećka su izvučeni iz korita rijeke i prenešeni na lokalitet Rajsko jezero u naselju Bašigovci.

13. Nekropola sa stećcima na lokalitetu Gradina, Nevrenča, naselje Đurđevik

U naselju Đurđevik općina Živinice, sa lijeve strane magistralnog puta Tuzla-Sarajevo nalazi nekropola sa stećcima. Na lokalitetu Gradina k.č. 1009/1 ko Nevrenča nalaze se četiri stećka. Po obliku su tri stuba i jedan sljemenjak. Sama nekropola se nalazi na uzvišenju lokaliteta, a stećci su uočljivi. Stećci po obliku stuba imaju oštećenja, dok je sljemenjak utonuo u zemlju i teško uočljiv.

U ovoj nekropoli karakterističan je stećak po obliku stuba koji se završetka kao sljeme. Dimenzije su visina iznad zemlje (dobrim dijelom utonuo) visina 120 cm, širina 50 cm.

OPĆINA SAPNA

14. Nekropola stećaka na lokalitetu Potkojnica, naselje Međeđa

Na parceli pod nazivom Potkojnica, u naselju Međeđa, općina Sapna, k.č. 190, ko Međeđa, nalazi se nekropola sa 17 stećaka: 11 sljemenjaka, četiri sanduka i dva stuba te nekoliko razbijenih, čiji se fragmenti opažaju oko nekropole. Nekropola se nalazi na blagom uzvišenju obraslom stablima bukve i crne lipe, na oko 300 metara desno od magistralnog puta Kalesija – Sapna. Stećci su orijentisani zapad – istok i sjever – jug, utonuli u zemlju i obrasli mahovinom. Ukrasni motivi nisu uočeni.

15. Nekropola stećaka na lokalitetu Sječa, naselje Međeđa

U naselju Međeđa, općina Sapna, na parceli pod nazivom Markovac, k.č. 262, k.o. Međeđa, na lokalitetu u narodu poznatom kao Sječa ili Pasji grobovi, nalazi se nekropola sa 47 stećaka: 23 sljemenjaka, 20 sanduka i četiri stećka kojim zbog oštećenja nije moguće utvrditi oblik¹⁴. Raspoređeni su u dvije grupe u nizovima. U prvoj većoj grupi nalazi se 40 stećaka, od kojih su 20 sljemenjaka, 16 sanduka i četiri stećka neutvrđenog oblika. Istočno od te grupe, na udaljenosti od oko 50 metara, nalazi se sedam stećaka: četiri sanduka i tri sljemenjaka. Skupina od 40 stećaka ograđena je drvenom ogradom, osim jednog stećka koji se nalazi niže u blizini puta. Ukrasni motivi nisu uočeni.

Ova je nekropola po određenim informacijama imala više stećaka, ali je kasnije nekoliko stećaka uništeno ili pomjereno prilikom prosijecanja puta između naselja Jajići i Međeđa i regionalnog puta Kalesija – Sapna.

16. Stećak u naselju Zaseok

U naselju Zaseok, općina Sapna, k.č. 265/3 ko Šetići, naziv parcele Bašča, nalazi se usamljeni stećak pored lokalnog puta, s natpisom u kojem se spominje ime pokojnika Brajo Tvrdojević. Stećak je, kao i sam natpis, u dosta lošem stanju.

Transkripcija natpisa glasi:

„Ase leži Braja Tvrdojević – na zemlji tuždi... A postavi na njem kamen Prohtjen Radosalić, pastorak mu, i Ozerko sin mu dobri živ i umre... Ase pisa Dragoje dijak“.

Dimenzije stećka su: visina 76 cm (iznad zemlje), širina 73 cm, dužina 31 cm. O ovom

¹⁴ Šefik Bešliagić, Stećci Katološko-topografski pregled, Sarajevo, 1971., str. 205. Ovdje se navodi da nekropola broji 32 stećka (12 ploča i 20 sljemenjaka).

stećku je pisao i Tomo Dragičević i Vid Vuletić-Vukasović¹⁵. Tekst koji je uklesan na stećku je karakterističan po tome što se poslije svake riječi nalazi tačka¹⁶. Po Dragi Vidoviću navedeni stećak je bio oboren i služio je za propust na seoskom putu. Također, navodi da je u blizini, pored stećka, na istom putu, bio još jedan stećak u obliku sanduk. Danas nije uočen.

17. Stećak u naselju Zaseok

U naselju Zaseok, općina Sapna nalazi se jedan stećak po obliku sanduk. Dimenzije: visina-/cm (nije moguće izmjeriti), širina 70 cm, dužina 160 cm.

Stećak je oštećen i nalazi se sa lijeve strane lokalnog puta u dvorištu i do njega je urađen pločnik. Nema vidljivih ukrasnih motiva.

18. Lokalitet Zagrobnice, Sapna

Na udaljenosti od oko 200 m od regionalnog puta Sapna – Priboj na uzvišenju sa desne strane lokalnog puta (Sapanjska polja) nalazi se nekropola stećaka, k.č. 195, 196, k.o. Sapna.

U radu Drage Vidovića, *Srednjovijekovni nadgrobni spomenici u okolini Zvornika*, objavljenom u časopisu *Naše starine*, III, 1956., pominje se ova nekropola. Tada Vidović pominje stećke, tri ploče, osam sljemenjaka i dva stuba i ostatke stećaka. Također navodi da je veliki broj stećaka oštećen, uništen i da su stećci rasuti po polju. Isto tako za ovu nekropolu Jusuf Omerović u radu, *Očuvane nekropole stećaka u Sapni*, u časopisu *Baština sjeveroistočne Bosne*, navodi da nekropola broji 14 stećka i da je jedna od najugroženijih nekropola u općini Sapna.

Nakon terenskog istraživanja općine Sapna i obilaska same nekropole tokom 2017. godine rezultati su bili poražavajući. Stećci su rasuti na dvije

¹⁵ Tomo Dragičević i Vid Vuletić-Vukasović u *GZM 1890.*, str. 297-298.

¹⁶ Dragi Vidoviću „Srednjovijekovni nadgrobni spomenici u okolini Zvornika“, *Naše starine*, III, 1956., str. 225.

parcele koje vlasnici obrađuju. Orijentacija stećaka je nepravilna odnosno u svim pravcima. Stećci se nalaze u šipražju, odnosno, na osnovu terenskog obilaska može se zaključiti da se većina stećaka nalazi uz ogradu ili na liniji razdvajanja između dvije parcele. To nas upućuje na zaključak da su stećci pomijerani sa svog prvobitnog položaja. Gotovo svi stećci kojima se može utvrditi oblik su dobro oštećeni, utonuli u zemlju, obrasli mahovinom i šipražjem.

Na samom lokalitetu uočen je veliki broj ostataka od stećaka odnosno kamena polomljenog na kojima se može vidjeti obrada ali i da je kamen (ostatak) iste vrste kao i ostali stećci.

Stećak po obliku stuba sa sljemenastim završetkom ima dimenzije: visina 90 cm, širina 70 cm, debljina 35 cm. Nalazi se na liniji razdvajanja dvije parcele, zarastao u šipražje. Stećka je nakrivljen, ima oštećenja, obrastao mahovinom i nema ukrasnih motiva.

Sljemenjak sa postoljem, prevrnut, postolje je okrenuto prema nebu. Dimenzije: dužina 150 cm sa postoljem, visina 70 cm (iznad zemlje), širina 80 cm. Stećak se nalazi u granju i šipražju i također na liniji razdvajanja parcela. Očito je da je možda traktorom ili nekom drugom mašinom odguran u stranu.

Kada je riječ o ovoj nekropoli može se zaključiti da je u velikom mjeri uništena, stećci su polomljeni, utonuli u zemlju, obrasli niskim rastinjem. Nekropola je jedna od najugroženijih u općini Sapna. Stećci su uništeni izuzev njih sedam za koje možemo kazati da su relativno dobrom stanju. Na osnovu toga što su stećci razbacani na parcelama, nalaze se u šipražju uz ogradu i slično može se zaključiti da su skoro pa svi pomijerani sa svog prvobitnog mjesta.

19. Stećak u dvorištu zgrade Općine Sapna sa natpisom

U dvorištu Općine Sapna, iza zgrade u jednom podzidu nalazi se stećak po obliku stuba.

Stećak se nalazi na k.č. 2741 ko Sapna. Oko 2007. godine donešen je sa lokaliteta Mramorić iz naselja Kobilica, općina Sapna i postavljen na betonskoj podzid. Na njemu se nalazi manji natpis u pet redova, teško čitljiv.

U natpisu se pominje ime pokojnika Boljka na svojoj zemlji plemenitoj kako tumači Drago Vidović usvom radu ¹⁷. Ovo je jedan od dva stećka u općini Sapna (još jedan se nalazi u naselju Zaseok), sa natpisom.

BANOVIĆI

20. Stećci u naselju Banovići Selo

U naselju Banovići Selo, na parceli pod nazivom Vršitja, k.č. 1370, k.o. Banovići Selo, općina Banovići nalaze se dva stećka u obliku sljemenjaka s postoljem ¹⁸. Stećci se nalaze pored puta na uzvišenju u danas aktivnom mezarju, pored spomenika iz Drugog svjetskog rata i šehidskog spomenobilježja iz posljednjeg rata 1992-1995. godine. Od ukrasnih motiva uočavaju se tordirana vrpca na rubovima, dvostruka spirala s rozetom. Jedan od sljemenjaka na bočnoj strani ima natpis u pet redova, pisan bosančicom.

4 СЕ ЛЕЖИ БОЖИЊКО П4НОДН[2Б]
Н4 СВОЕИ ЗЕМЛН Н4 ПБЛЕМЕННТОИ
И [Н4] АР4МЕ[ШН]НН 4 ПОСТ4В[Н]ШЕ . . .
ХЛ4П[4]ЧБ [и] ХЛ4П4] Н Ђ БОГА4НБ [ВГОА4НБ] Н Ђ
Р4НКО З Б[Р]
4ТНОМ[Б]

Transkripcija natpisa glasi: „Ovdje leži Božićko Banović, na svojoj plemenitoj zemlji i na Dramešini, a postaviše (stećak) Hlapac i ja Bogdan i ja Rajko s braćom.“ Natpis je dobro očuvan i čitljiv. Na osnovu imena pokojnika grad Banovići dobio je ime, a ovo je zasad ujedno i najstariji srednjovjekovni izvor u kojem se spominje župa Dramešina. Stećci od 2005. godine imaju status nacionalnog spomenika Bosne i Hercegovine.

Tokom terenskog obilaska stećaka u naselju Banovići Selo ustanovljene su znatne izmjene kada je riječ o prostoru gdje se nalaze stećci. Uređenje prostora oko stećaka je tokom maja mjeseca 2016. godine uradila JU „Centar za zaštitu i

¹⁷ Drago Vidović, „Srednjovjekovni nadgrobnji spomenici u okolini Zvornika“ Naše starine III, 1956.

¹⁸ Šefik Bešliagić, Stećci Katološko-topografski pregled, Sarajevo, 1971., str. 207. Bešliagić navodi da se na ovom lokalitetu nalazi samo jedan sljemenjak dok drugi sljemenjak ne pominje.

promociju turizma“ Banovići uz finansijsku podršku od strane Federalnog ministarstva kulture i sporta. Samo uređenje je izvedeno bez stručne preporuke nadležne institucije. Oko stećaka je izlivena betonska ploča a sami stećci su nadkriveni krovom koji drži četiri stuba. Samo uređenje prostora oko stećaka je urađeno na potpuno pogrešan način.

21. Dva stećaka u dvorištu Barutnog magacina RMU Banovići

Dva stećka po obliku sljemenjaci sa postoljem nalaze se u dvorištu barutnog magacina RMU Banovići k.č. 32, ko Repnik. Navedeni stećci su premješteni sa lokaliteta Zelenika koji se nalazi pored puta sa desne strane prema izletištu i hotelu Zlača, ispod brda pod nazivom Gradina. Navedeni stećci premješteni su na razne lokacije, da bi danas bili ostavljeni u dvorištu rudničkog magacina nedaleko od grada Banovića. Radi se o sljemenjacima s postoljem koji su u dobrom stanju, bez ukrasnih motiva. Dimenzije jednog stećka su: postolje dužina 210 cm, širina 100 cm i visina 22 cm; sljemenjak dužina 190 cm, širina 70 cm i visina 70 cm a drugog: postolje dužina 200 cm, širina 100 cm i visina 20 cm; sljemenjak dužina 180 cm, širina 70 cm i visina 70 cm.

S obzirom da se radi o nadgrobnim spomenicima stećcima koji imaju veliku historijsku i kulturnu vrijednost, smatram da da bi neophodno bilo izmjestiti ova dva stećka koji su pronađeni, na neku adekvatnu lokaciju, a sve u cilju njihovog očuvanja.

22. Nekropola sa stećcima na lokalitetu Mramorje, naselje Hrvati

Nekropola se nalazi u naselju Hrvati na lokalitetu Mramorje i broji četiri stećka kojima se može utvrditi oblik a to su dva sljemenjaka, jedan sanduka i jedan stub (?), dok se u blizini mogu uočiti ostaci četiri ili možda pet ostataka od stećaka. Na ovim stećcima nisu uočeni ukrasni motivi. Cijela nekropola se nalazi u jako lošem stanju, stećci su prevrnuti, u šiblju, utonuli u zemlju, obrasli mahaovinom.

ČELIĆ

23. Stećak na lokalitetu Do u naselju Vražići

Stećak u obliku sljemenjaka nalazi se na lokalitetu Do, k.č. 990, k.o. Vražići, općina Čelić. Riječ je o sljemenjaku s postoljem, dislociranom, prevrnutom i oštećenom. U Elaboratu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa opštine Lopare iz 1990. godine navedeno je da su se na ovom lokalitetu nalazila dva stećka. Na jednoj strani stećka primjetno je znatno udubljenje nastalo najvjerojatnije kao posljedica ljudskog nemara. Njegove dimenzije su: dužina 178 cm, visina 78 cm i širina 56 cm. Na bočnoj strani, koja je danas okrenuta prema nebu, nalazi se duži natpis na bosančici, koji je zbog nekvalitnog kamena teško čitljiv. Ostatak teksta glasi¹⁹: "*...ovi..anin' a pogibe n ... Scip .. gospodini privua vi dobro ... na š negovim' bratom' Goičino .. dan' čas' i postavi bilig' Go ..n' Vukosav' i brat' mu Brajan (?) ...[s'] [b]ratiom'.*"

¹⁹ Marko Vego, Novi i revidirani srednjovjekovni natpisi iz Bosne, Naše starine XIV-XV, Godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture, prirodnih znamenitosti i rijetkosti BiH, Sarajevo 1981., str. 62-63.

24. Nekropola sa stećcima na lokalitetu Mravišnjice i Golešina, naselje Humci Donji

Na području općine Čelić u naselju Donji Humci na lokalitetu Mravišnjice i Golešina k.č. 2639, 2640 ko Humci Donji, nalazi se nekropola stećaka. To je brežuljak obrastao šumom cera i hrasta. Mještani taj brežuljak, a i veliki dio obradivih površina oko samog lokaliteta, nazivaju Podumilje.

Nekropola broji četiri stećka i više komada ostataka o stećaka. Tri stećka su u obliku stuba. Od ukrasnih motiva moguće je uočiti na jednom motiv križa malih dimenzija i polumjesec približno istih dimenzija. Stećak je dimenzija visina 104 cm, širina 54 cm i debljine 23 cm. Drugi stećak je dimenzija visina 125 cm, širina 50 cm i debljina 15 cm. Na sebi ima motiv križa preko cijelog stećka i jedan oblik manjeg polumjeseca. Treći stećak, također u obliku stuba ima dimenzije visina 100 cm, širina 35 cm i debljina 24cm. Zanimljiv je motiv križa na njemu, koji je zadebljan na krajevima vrhova križa koji je ujedno smješten u također ispupčan okvir. Četvrti stećak (na obodu šume) je u obliku sljemenjaka. Njegove dimenzije su dužina 150 cm, širina 70 cm i visina 45 cm.

Od ukrasnih motiva može se uočiti polumjesec. Isti stećak je prevrnut na drugi stećak, dosta oštećen teško utvrditi oblika. Po priči mještanina Hajrudina Malikića, sljemenjak su prevrnuli ljudi koji su mislili da će ispod njega naći „blago“. Ostali stećci, njih oko pet do šest su oštećeni, prevrnuti ili utonuli u zemlju, tako da se nemože utvrditi oblik.

25. Nekropola sa stećcima na lokalitetu Ljeskovac, naselje Vražići

Na dva kilometra od centara naselja Vražići nalazi se lokalitet Ljeskovci k.č. 1654 ko Vražići. Na pomenutom lokalitetu sa desne strane puta Brnjik-Vražići na blagom uzvišenju u šumi obrasloj hrastovim drvećem i šibljem nalaze se stećci. Teren je teško pristupačan a stećci su u velikoj mjeri oštećeni, prevrnuti, dobar dio je utonuo u zemlju i obrasli mahovinom.

Broj stećaka je nemoguće utvrditi zbog lokacije na kojoj se nalaze. Rađeni su od bijelog kamena. Uočljiva je dobra obrada na jednom stećku u obliku stuba koji je prevrnut. Njegova visina iznosi 100 cm a strane stećka 28x33 cm. Nisu uočeni nikakvi motivi. Po priči mještana veliki broj stećaka sa ove nekropole je razbijan i korišten za gradnju puta.

KLADANJ

26. Nekropola sa stećcima na lokalitetu Gostinac

Na lokalitetu Gostinac k.č. 517/1, k.o. Brlošci, na parceli pod nazivom Lijehe, obraslom šumom, nalazi se nekropola sa jedanaest stećaka u obliku stuba, od kojih je šest sa sljemenastim završetkom.

Nekropola je presječena šumskim putem, tako da postoji mogućnost da su neki stećci u potpunosti uništeni. To potvrđuje činjenica da se jedan stećak nalazi s druge strane puta u odnosu na ostale stećke kao i da se jedan stećak nalazi na oko stotinu metara udaljenosti od ostatka stećaka. Četiri stuba su oborena, a na nekim su uočena i oštećenja. Jedan stećak stub sa sljemenastim završetkom ima dimenzije: visina 190 cm, širina 80 cm, debljina 40 cm, a njegovi ukrasni motivi su polumjesec i križ. On je oboren, oštećen i obrastao mahovinom.

Drugi stećak stub sa sljemenastim završetkom dimenzija: visina 155 cm, širina 90 cm, debljina 40 cm zanimljiv je po ukrasnom motivu gdje se sa obje strane nalazi motiv stilizovanog stabla (što je karakteristično za stećke koji se nalaze na području općine Kladanj).

Od ukrasnih motiva na ovoj nekropoli najviše su zastupljeni križevi, polumjesec, krugovi kao i stilizovana stabla.

27. Nekropola stećaka na lokalitetu Mladež, naselje Noćajevići

U naselju Noćajevići, općina Kladanj, na parceli zvanj Mladež, k.č. 354, k.o. Noćajevići, na parceli obrasloj šumom, nalazi se nekropola sa 17 stećaka: 10 stubova, pet sanduka, jedan sljemenjak te ostaci stećka kojem nije moguće utvrditi oblik kao i nekoliko sitnih ostataka fragmenata stećaka. U ovoj

nekropoli ističe se stećak po obliku stuba sa lučno zasvođenim završetkom (oblik sedla), koji dominira nekropolom, a na obje bočne strane ima motiv križa. Njegove dimenzije: visina 164 cm, širina 78 cm, debljina 38 cm. Drugi stećaka u obliku stuba sa sljemenastim završetkom posebno je zanimljiv po svojim motivima križa i štapa. Njegove dimenzije su: visina 128 cm, širina 64 cm, debljina 40 cm. Nekropola je zapuštena, veliki broj stećaka je oštećen i utonuo u zemlju i obrastao biljkama.

28. Nekropola sa stećcima u naselju Olovci

Nekropola sa stećcima nalazi se u naselju Olovci na lokalitetu Donji Olovci, uz put Olovci – Tuholj, k.č. 393/1, k.o. Mladovo – Olovci, općina Kladanj ²⁰. Nekropolu čini 18 stećaka: 12 sljemenjaka, pet sanduka i jedan stub ²¹. Tri sljemenjaka su ukrašena. Kao dekorativni motivi prevladavaju: tordirana i obična vrpca, plastično rebro i niz trouglova. Kao simbolični motivi javljaju se spirala i stilizovano stablo kao originalan motiv ovog kraja. Uočeni su i polumjesec, zvijezda, križ, krug, motivi oružja i oruđa i motiv štapa. Orijentirani su u smjeru zapad - istok, u nizovima. Izuzetak čine jedan sljemenjak i dva sanduka, orijentirana u smjeru sjever – jug. Jedan sljemenjak na istočnoj čeonj strani ima natpis ispisan u šest redova. Transkripcijam glasi: „*U ime oca i sina i svetoga duha, ovdje počiva Radomir Jurisalić na svojoj plemenitoj zemlji.*“

²⁰ Elaborat Kulturno-istorijsko i prirodno naslijeđe opštine Kladanj, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Kladanj, 1990., str. 21. Nekropola je registovana pod nazivom : Nekropola stećaka Brdijelji, lok. Kuman, SO Kladanj pod rednim brojem S-1, kategorizacija II.

²¹ Šefik Bešlagić, Stećci Katološko-topografski pregled, Sarajevo, 1971., str. 211. Bešlagić navodi da se u ovoj nekropoli nalazi 17 stećaka (četiri sanduka, 12 sljemenjaka i jedan stub). Šefik Bešlagić, Nekoliko novopronađenih natpisa na stećcima, Glasnik zemaljskog muzeja, XIV, 1959., str. 245-246.

Slova natpisa su relativno velika, lijepa i ujednačena. Pismo je bosančica. Po obliku slova, natpis bi se mogao datirati u 14. i 15. stoljeće. Ova nekropola od 2005. godine ima status nacionalnog spomenikom Bosne i Hercegovine ²² a od 2015. godine uvrštena je na listu svjetske kulturne baštine UNESCO-a.

29. Nekropola stećaka na lokalitetu Stuparski krš, naselje Stupari

U naselju Stupari, općina Kladanj, na parcelama zvanim Krš, k.č. 664, 666, k.o. Kladanj, na uzvišenju s lijeve strane puta Živinice – Kladanj nalazi se nekropola sa šest stećaka sljemenjaka ²³. Orijehtacija stećaka je zapad – istok, osim dva stećka sjever – jug, koji su obrasli divljom kupinom, mahovinom i šipurkom.

Ukrašena su četiri sljemenjaka. Jedan sljemenjak je bogato ukrašen. Njegov krovni dio ukrašen je slično pokrovu kuće od šindre, s motivima trouglova smještenih u četiri pravilna niza. Zapadna čeona strana ima plastični prikaz dvije simetrične S-spirale, odvojene stabljikom koja ide do vrha sljemena. Krovni dio je odvojen običnom vrpcom i ukrašen dvjema simetričnim rozetama između kojih se nalazi predstava sunca (kruga) koji u sebi ima elemente ljudskog lika. Istočna čeona strana također je ukrašena vrpcama i spiralama, dok bočne strane imaju identične ukrasne motive sa spiralama. Na južnoj bočnoj strani uočen je motiv ptice dok je na suprotnoj strani taj dio stećka odlomljen. Njegove dimenzije su bez postolja: visina 152 cm, širina 110 cm, dužina 260 cm. Od ukrasnih motiva u ovoj nekropoli registrovani su, osim navedenih, i motivi štapa i sjekire.

²² Nekropola sa stećcima u Olovcima kod Kladnja Odlukom Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH na sjednici održanoj od 3 do 9 maja 2005. godine ima status nacionalnog spomenika BiH.

²³ Elaborat Kulturno-istorijsko i prirodno naslijeđe opštine Kladanj, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Kladanj, 1990., str. 28. Nekropola je registrovana pod nazivom : Nekropola stećaka Stupari, lok. Stuparski krš, SO Kladanj, pod rednim brojem S-48, kategorizacija II.

30. Nekropola stećaka na lokalitetu Toluša, naselje Noćajevići

U naselju Noćajevići, općina Kladanj, na parcelama zvanim Njivice, k.č. 506 i 1116, k.o. Noćajevići, na uzvišenju obraslom šumom, u narodu poznatom pod nazivom Toluša, nalazi se nekropola sa stećcima. Nekropola je evidentirana u Elaboratu kulturno-istorijsko i prirodno naslijeđe opštine Kladanj 1990. godine²⁴ i tada je brojala 48 stećaka. Nekropola je obrasla šumskim rastinjem a lokacija na kojoj se nalazi danas je označena kao minirana površina. Tokom rata 1992-1995. godine kroz ovu nekropolu iskopani su rovovi. Danas nekropola ima relativno dobro očuvane sljemenjake i veći broj stubova, od kojih tri stuba svojom veličinom dominiraju nekropolom. Dimenzije jednog stuba iznose:

visina 175 cm, širina 75 cm, debljina 50 cm; a na bočnim stranama, čitavom dužinom prisutan je motiv štapa. Na jednom sljemenjaku koji smo uspjeli izmjeriti dimenzije su: visina 60 cm, širina 85 cm, dužina 200 cm, orijentisan je zapad – istok. Ovaj je sljemenjak dobrim dijelom utonuo u zemlju. Od ukrasnim motiva uočeni su: na krovnom dijelu motiv polumjeseca, veći plastično predstavljen krug i tri manja kruga, dok je s prednje strane motiv križa, čiji se gornji dio završava krugom, uočljive su i dvije obične vrpce.

Veliki broj stećaka u ovoj je nekropoli pomjeran, ili razbijen, a kako je lokalitet označen kao minirana površina, danas ne možemo tačno utvrditi broj stećaka u ovoj nekropoli.

²⁴ U Elaboratu Kulturno-istorijsko i prirodno naslijeđe opštine Kladanj 1990, nekropola je evidentirana pod nazivom Nekropola stećaka Jelačići, lok. Toliše, SO Kladanj, pod brojem S-12, III kategorije.

31. Nekropola stećaka na lokalitetu Vikovići u narodu poznato Mladež, naselje Noćajevići

Nekropola sa stećcima na lokalitetu Vikovići ili kako smo je nazvali Mladež II nalazi se nedaleko od nekropole Mladež sa lijeve strane makadamskog puta, na oštroj krivini, koji vodi kroz mahale naselja Noćajevići (k.č. 236, k.o. Noćajevići). Nekropola je smještena na blagom uzvišenju obraslom bukovom šumom i broji dva sljemenjaka, dva sanduka i jedna ploča. Jedan stećak po obliku sanduk dimenzije: visina 47 cm, širina 95 cm, dužina 220 cm ima zanimljiv motiv na gornjem ravnom dijelu. Stećci su obrasli mahovinom dok je stećak po obliku ploče dobrim dijelom utonuo u zemlju.

32. Nekropola sa stećcima na lokalitetu Osica, naselje Tuholj

Na lokalitetu Osica, k.č.2293/1, naziv parcele Ušće Osice, ko Tuholj, na oko 500 metra sa desne strane puta Kladanj-Brateljevići nalazi se nekropola sa stećcima. Prvobitno a na osnovu historijskih izvora ova nekropola je brojala 5

stećaka sljemenjaka. Danas se na ovom lokalitetu nalaze 3 stećka po obliku sljemenjak sa postoljem i jedan stećak kojem se zbog oštećenja ne može utvrditi oblik.

Stećci su postavljeni u jedan niz i orjentisani su zapad-istok.

Jedan sljemenjak sa postoljem, na vidljivoj bočnoj strani ima prikaz dva kruga sa udubljenjem između kojih se nalazi polumjesec. Sljemenjak sa postoljem, dimenzija dužina 175 cm, širina 50 cm i visina 60 cm koji je u dosta lošem stanju ima natpis koji se nalazi na prednjoj čeonnoj strani, urezan bosančicom i teško čitljiv. Natpis glasi: „A se leži Prž(o)v Novakovi(c) na svoi zemli na ple(me)nito“.²⁵

Jedan stećak po obliku sljemenjak sa ove lokacije je 2015. godine izmješten je u kladanjski park.

33. Nekropola stećaka na lokalitetu Bijeli Hrid, naselje Tuholj

Nekropola se nalazi na lokalitetu Bijeli hrid k.č. 2270 ko Tuholj u naselju Tuholj nedaleko od stare drvene džamije (nacionalni spomenik). Nekropola broji 18 stećaka po obliku stubovi, sljemenjaci i sanduci ²⁶.

Veliki broj stećaka je oštećen, utonuo u zemlju, oboreni i obraslo mahovinom i niskim rastinjem. Stećci se nalaze sa lijeve strane makadamskog puta i parcela je obrasla šumom. Jedan stećak po obliku stuba ukrašen je cijelom površinom sa motivom stabla.

²⁵ Marko Vego, Novi i revidirani srednjovjekovni natpisi iz Bosne, Naše starine XIV-XV, Sarajevo 1981., str 63.

²⁶ Šefik Bešliagić, Stećci Katološko-topografski pregled, Sarajevo, 1971., str. 212. Bešliagić također navodi da se u ovoj nekropoli nalazi 18 stecaka (osam sljemenjaka i 10 stub).

34. Nekropola stećaka u naselju Gojsalići

U naselju Gojsalići, u samom centru sa desne strane puta na manjem uzvišenju nalazi se nekropola sa stećcima²⁷. Parcela pod nazivom Vrt, k.č. 544 k.o Gojsalići na kojoj se nalaze stećci je jedna od uređenijih parcela sa informacionom tablom. Međutim, dobar dio stećaka je oštećen, utonuo u zemlju ili obrastao niskim rastinjem. Nekropola broji 48 stećak. Najviše je prisutan oblik sljemenjaka s postoljem.

Karakterističan sljemenjak s postoljem na ovoj nekropoli ima motiv mača po dužini krovne plohe okrenute sjeveru. Stećak je u određenoj mjeri očuvan, ali njegovo postolje je potpuno utonulo.

Na istoj nekropoli ističe se i sljemenjak velikih dimenzija. Visina s postoljem 100 cm, dužina 167 cm i širina 75 cm. Na čeonj zapadnoj strani nalazi se motiv polumjeseca s krakovima okrenutim prema zemlji kao i vrpce na krovnom dijelu.

35. Nekropola stećaka na lokalitetu Djevojka, Jelačići, naselje Noćajevići

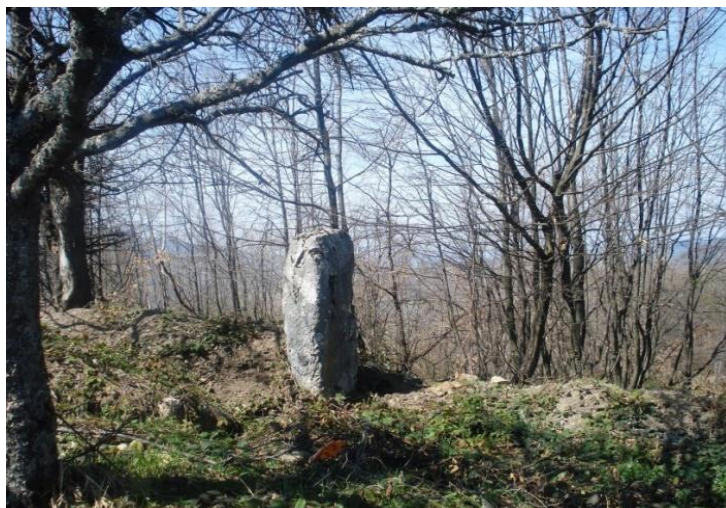
Nekropola sa stećcima nalazi se na lokalitetu u narodu poznatom pod imenom Djevojka. Površina na kojoj se nalaze stećci je označena kao minirano područje stoga je ne pristupačna za dalja istraživanja. Ono što je uočljivo jesu 4 stećka u obliku stuba koji stoje uspravno kao i određeni broj stećaka njih oko

²⁷ U Elaboratu Kulturno-istorijsko i prirodno naslijeđe opštine Kladanj 1990, nekropola je evidentirana pod nazivom Nekropola stećaka Gojsalići, lok. Šupljača, SO Kladanj, pod brojem S-9, III kategorije. U Elaboratu je evidentirano 49 stećaka (25 sljemenjaka, 20 sanduka i četiri amorfna spomenika).

desetak (jedan sljemenjak). Isti su utonuli, obrasli u rastinje, te trenutno nije moguće utvrditi oblik i detaljnije ih opisati. Zavodov Eleborat iz 1990. godine na ovom lokalitetu evidentira 36. stećaka²⁸.

Ukrašen je samo jedan stećak, tzv. Djevojka kako ga mještani nazivaju, koji dominira nekropolom i nalazi se na najvišem dijelu brda, ima motiv križa. Kroz nekropolu tokom agresije na BiH 1992-95, iskopani su rovovi.

Niže ove nekropole nalaze se još dva osamljena stećka udaljena 30 metara od lokaliteta Djevojka. Radi se o sljemenjacima sa postoljem, orijentacije Z-I, uobičajenih dimenzija i bez ukrasa i natpisa. Stećci su u relativno dobrom stanju

36. Stećak na lokalitetu Stuparski krš, naselje Stupari

U naselju Stupari, općina Kladanj, na parceli zvanj Krš, k.č.665/2 ko Kladanj, na uzvišenju s lijeve strane puta Živinice – Kladanj nalazi se stećaka sljemenjaka. Stećak se nalazi pored samog makadamskog puta, pored mezarja, na udaljenosti od oko 100 m od nekropole sa 6 stećaka. Očigledno je pomicanje stećka.

U mezarju postoje i danas ostaci stećka koji je po obliku bio sanduk sa postoljem (Elaborat Zavod 1990.)²⁹ Međutim, danas je samo ostatak stećka. Sljemenjak je sa prednje strane ukrasen motivom sabla. Dimenzije: visina 55 cm, širina 60 cm, dužina 165 cm; visina postolja 30 cm, širina postolja 10 cm.

²⁸ U Elaboratu Kulturno-istorijsko i prirodno naslijeđe opštine Kladanj 1990, nekropola je evidentirana pod nazivom Nekropola stećaka Jelačići, lok. Djevojka, SO Kladanj, pod brojem S-10, III kategorije

²⁹ U Elaboratu Kulturno-istorijsko i prirodno naslijeđe opštine Kladanj 1990. Nekropola je evidentirana pod nazivom Nekropola stećaka Stupari, lok. Stuparski krš, SO Kladanj, pod brojem S-49, III kategorije. U elaboratu je navedeno da su na ovom lokalitetu evidentirana dva stećka (jedan sljemenjak sa postoljem i jedan sanduk sa postoljem).

37. Nekropola stećaka na lokalitetu Hadžikići, naselje Noćajevići

Nekropola se nalazi na parceli pod nazivom Zahrančići k.č. 542/1, k.o. Noćajevići, sa lijeve strane makadamskog puta prema Jelačićima. Nekropola se sastoji, na osnovu zadnjeg obilaska tokom 2016. godine, od jednog sljemenjaka sa postoljem, možemo kazati u relativno dobrom stanju, jednog stećka po obliku sanduk i četiri stećka kojima zbog oštećenja nismo mogli utvrditi oblik. Svi stećci su bez ukrasa.

38. Nekropola stećaka na lokalitetu Mramorje III

Na lokalitetu Mramorje III na parceli k.č. 599/3, ko Gvozdevići na parceli pod nazivom Zlača nalazi se nekropola sa tri stećka sljemenjaka. Posebno zanimljiv je sljemenjak s postoljem, orijentiran sjever-jug. Dimenzije ovog sljemenjaka su: visina 70 cm, širina 72 cm, dužina 176 cm;

Ovaj stećak bogat je ukrasnim motivima. Ističe se stablo na čeonj-južnoj strani koje se račva u dvije spirale, a između spirala pri vrhu je osmolisna rozeta. Sa suprotne čeonj strane nalaze se dvije S spirale u vodoravnom položaju. Na vanjskom obodu sljemena nalazi se vrpca koja se spušta sve do postolja. Na bočnim stranama uočene su četiri spirale, koje se smjenjuju jedna za drugom i izvijaju od dna prema vrhu. Sljemenjak je nagnut, napukao i utonuo. Vrijeme je učinilo svoje, pa su i motivi na njemu teško uočljivi. Stećak je obrastao mahovinom i jedan dio masivnog postolja je utonuo u zemlju.

39. Nekropola stećaka na lokalitetu Mramorje II

Na udaljenosti oko 150 m, od nekropole na lokalitetu Mramorje III, nalazi se još jedna nekropola sa sedam stećaka.

Stećci se nalaze sa desne strane puta, na parceli pod nazivom Bokalova Njiva na lokalitetu Mramorje II, k.č. 576, ko Gvozdevići. Oblika su sljemenjak s postoljem. Uglavnom su oštećeni i utonuli u zemlju sa orijentacijom sjever-jug. Nisu uočeni nikakvi ukrasni motivi. Dimenzije jednog stećka su: visina 53 cm, širina 65 cm, dužina 177 cm, dok i ostali stećci imaju gotovo pa istu dimenziju.

GRADAČAC

40. Stećak sa natpisom u naselju Međida

U naselju Međida, općina Gradačac, k.č. 15671 ko Gornja Međida, u dvorištu Omerović Senada nalazi se stećak sljemenjak. Lokalitet je poznat pod nazivom Greblje. Sljemenjak sa postoljem je znatno oštećen sa njegove zapadne strane i dobrim dijelom utonuo u zemlju. Stećak nema ukrasne motive ali ima natpis u lošem stanju, iz kojeg se može pročitati tek nekoliko riječi, kao što je ime „*Dragoslav*“, „*unuk*“, „*plemeniti*“, „*postaviše*“³⁰. Dimenzije stećka su: visina 67 cm, širina 105 cm, dužina 100 cm.

TEOČAK

41. Nekropola stećaka na lokalitetu Bjelovnice, naselje Teočak

Nekropola od 17 stećaka: 13 sljemenjaka, jedan stub i tri stećka kojima se zbog oštećena nije sa sigurnošću mogao utvrditi oblik, nalazi se u naselju Teočak-Krstac na parceli pod nazivom Osoje, u narodu lokalitet poznat pod

³⁰ Šefik Bešliagić, *Novopronađeni natpis na stećku u Gornjoj Međedi kod Gradačca, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne*, knjiga XI, Tuzla, 1975., str. 27-33.

nazivom Bjelovnice, k.č. 7187, k.o. Krstac, općina Teočak. Veliki broj stećaka je utonuo u zemlju, obrastao mahovinom, lišajevima. Ukrasni motivi nisu uočeni.

Jedan sljemenjak dimenzija: visina 51 cm, širina 72 cm, dužina 157 cm; visina postolja 14 cm, dužina postolja 185 cm, širina postolja 14 cm, koji je naget i oštećen, ima na bočnoj strani pri vrhu tragove natpisa, gdje je moguće uočiti samo prvi dio koji glasi ACE AEXH .

42. Nekropola stećaka u naselju Snježnica

Nekropola se nalazi sa desne strane puta u centru naselja Snježnica k.č. 7707, ko Teočak. Stećci su smješteni u jednom dijelu ograđenog mezarja koje je i danas aktivno i pored šehidskog spomen obilježja i šehidskog mezarja iz zadnjeg rata. Nekropola je u jako lošem stanju, stećci su oštećeni, prevrnuti, izmješteni, zapušteni. Na terenu smo izbrojali 13 stećaka, tri sanduka, pet sljemenjaka, jedan stub i četiri ostatka stećka (tj. stećci neutvrdivog oblika).

Od ukrasnih motiva na jednom sljemenjaku uočljivi su: biljna stilizacija, stablo sa tri kraka, tri spirale i grozdovi. Njegove dimenzije su: visina 80 cm, širina-/cm (nije moguće izmjeriti), dužina 67 cm; visina postolja 31 cm, dužina postolja 97 cm, širina postolja 15 cm. Danas je stećak prevrnut, oštećen, obrastao mahovinom, utonuo u zemlju.

Na jednom stećku se nalazi i natpis. Isti se nalazio na prostoru mezarja sa skupinom ostalih stećaka, ali danas služi kao dio betonirane ograde kojom je ograđeno mezarje i spomen-obilježje iz posljednjeg rata. Dimenzije su: visina 30 cm (iznad ceste), širina /cm (nije moguće izmjeriti), dužina 124 cm. Stećak je bio po obliku sljemenjak, prema historijskim izvorima koji su nama dostupni, i sa svoje prednje strane imao je natpis gdje se spominjalo ime pokojnika Veseoka Golubovića na svojoj zemlji plemenitoj³¹. Danas se vidi samo natpis s bočne strane. U tekstu se spominje da je spomenik podiglo njegovih sedam

³¹ Ćiro Truhelka, Natisi iz sjeverne i istočne Bosne, GZM, knjiga III, 1895., str. 344.

sinova.

Dva stećka jedan oblika sanduk a drugi oštećen toliko da mu se nemože utvrditi oblik udaljeni su oko 100 metara od starog mezarja odnosno stećaka, i nalaze se pored puta. Oba stećka su oštećena, obrasli mahovinom i bršljenom. Dimenzije sanduka su: visina 72 cm, širina 80 cm, dužina 169 cm. Ova dva stećka nemaju ukrasne motive.

TUZLA

43. Nekropola sa stećcima na lokalitetu Stare kuće, naselje Breške

Na lokalitetu Stare kuće, u zaseoku Nikolići, naselje Breške, općina Tuzla nalazi se nekropola stećaka. Stećci se nalaze na parcelama zvanim Njive i Stare kuće, k.č. 376, 389, k.o. Breške. Nekropola je nacionalnim spomenikom proglašena 2010. godine i tom prilikom je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika registrovala 23 stećka, među njima 21 stub i dva sanduka udaljena dvadesetak metara od ostatka nekropole³². Danas se u navedenoj nekropoli nalazi 21 stećaka, dva sanduka, ostalo su uspravni ili oboreni stubovi. Prilikom prvog obilaska ove nekropole mogli smo evidentirati tek 15 stećaka iz razloga što su većina njih toliko utonuli u zemlju da se i ne vide. Prilikom pripreme projekta za obnovu navedene nekropole sa stećcima i uklanjanja lišća, granja i jednog dijela humusa zemlje mogli smo evidentirati 21 stećak. Ovu nekropolu je registrovao i Bešlagić ali je on tada evidentirao tek 15 stećaka u obliku stuba³³.

Stećak koji se danas nedvojbeno izdvaja iz ove nekropole (zbog uspravnog položaja, dimenzija, ukrasa, donekle i očuvanosti) jeste stub s lučnim izbočenjem i brojnim ukrasnim motivima. Osnovni motivi jesu križ i dvije spirale, ali i dva polumjeseca, dvije jabuke ili kruga pri vrhu bočnih strana, s

³² Nekropola sa stećcima na lokalitetu Stare kuće, naselje Breške, općina Tuzla, Odlukom Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH na sjednici održanoj 26 oktobra 2010. godine ima status nacionalnog spomenika BiH.

³³ Šefik Bešlagić, Stećci Katološko-topografski pregled, Sarajevo, 1971., str. 197.

desne bočne strane pri dnu je sjekira, a sa zadnje strane biljna stilizacija koja se pri dnu završava sa dvije spirale. Ovaj stećak ima visinu 150 cm, širinu 74 cm i debljinu 19 cm.

Opšte stanje nekropole je jako loše, većina stećaka su prevrnuti, oštećeni, dosta ih tek vrhom izviruje iznad površine zemlje. Nekropola je obrasla travom i šipražjem, nije označena. Stiče se dojam da su stećci, ijako proglašeni nacionalnim spomenikom, prepušteni sami sebi.

44. Usamljeni sljemenjak u naselju Mramor

U naselju Mramor (Stari Mramor), petnaestak kilometara sjeverozapadno od Tuzle, nalazi se jedan osamljeni stećak sljemenjak s postoljem. Stećak ima dimenzije, visina 112 cm, širina 120 cm, dužina 220 cm i nalazi se na parceli zvanj Brdo, k.č. 910, 909, k.o. Mramor. Cijela parcela obrasla je divljom kupinom, bagremom i travom.

Pri svojim istraživanjima pedesetih i šesdesetih godina 20. stoljeća, naš najveći istraživač stećaka Šefik Bešlić za ovaj stećak konstatovao je slijedeće: „Radi se o osamljenom sljemenjaku, relativno velikih dimenzija, koji je vrlo dobro klesan”,³⁴. U vrijeme njegovog obilaska stećak je bio okrnjen i prevaljen.

Od ukrasnih motiva na sljemenjaku uočene su samo obične vrpce. Osnovano je pretpostaviti da je na lokalitetu, s obzirom na naziv, ranije moglo biti više nadgrobnika.

³⁴ Šefik Bešlić, Stećci Katološko-topografski pregled, Sarajevo, 1971., str. 198.

45. Nekropola sa stećcima na lokalitetu Oštrila, naselje Avdibašići

Lokalitet sa stećcima Oštrile, nalazi se sjeveroistočno od naselja Avdibašići na udaljenosti od oko 2 km, k.č. 676 i 677, ko Marinovići. Na ovom lokalitetu se danas nalazi 36 stećaka i to 34 stećka u obliku ploče, jedan stećak u obliku sljemenjaka i jedan stećak u obliku sanduka. Ovaj lokalitet se nalazi sa zapadne strane pored starog puta Avdibašići – Marinovići, pa se može i pretpostaviti da se na ovom lokalitetu nekada nalazilo i znatno više stećaka, te da su uništeni prilikom prosijecanja starog puta. Stećci su različitih dimenzija. Uglavnom su orijentisani pravcem zapad – istok. Danas je ovaj lokalitet dosta obrastao u žbunje i korov. Neki stećci se nalaze neposredno uz stabla u koja su djelimično i urasli, neki su utonuli u tlo, dok nekim danas iz zemlje viri samo vrh. Ovaj lokalitet do 2008. godine nije evidentiran u stručnoj i naučnoj literaturi³⁵. Jedan od stećak u obliku sanduka ima dimenzije dužina 160 cm, visina 74 cm i širina 40 cm i bez ukrasnih motiva. Nalazi se „usamljen“, oko 30 metara od pomenute nekropole i najvjerovatnije je pomjeren prilikom prosijecanja puta.

Stećak u obliku sljemenjaka ima dimenzije dužina 144 cm, visina 65 cm i širina 40 cm i orijentisan je pravcem zapad–istok. Građen je od dobrog materijala, nije oštećen, ali je većim dijelom utonuo u tlo. Obrastao je mahovinom i lišajem. Na sebi nema nikakvih ukrasnih motiva ³⁶.

³⁵Rusmir Djedović, Almira Bećirović, Novootkrivena nekropola stećaka u okolini Tuzle, Baština sjeveroistočne Bosne, Časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe, broj 1., JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla 2010., str. 220-227.

³⁶Rusmir Djedović, Almira Bećirović, Novootkrivena nekropola stećaka u okolini Tuzle, Baština sjeveroistočne Bosne, Časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe, broj 1., JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla 2010., str. 220-227.

ZAKLJUČAK

Stećak kao nadgrobni spomenik originalna je kulturno-umjetnička pojava srednjovjekovne Bosne, nije kopija, nego jedinstvena pojava. Rasprostranjeni su na prostoru koji je nekada zauzimala srednjovjekovna bosanska država. Najviše stećaka kada je riječ o današnjim granicama Bosne i Hercegovine nalazi se u Hercegovini, mada nije zanemariti ni brojčano stanje stećaka na teritoriji Bosne.

U radu su predstavljene nekropole sa stećcima i pojedinačnim stećcima sa područja Tuzlanskog kantona. Podaci su zabilježeni na osnovu terenskog istraživanja tokom 2016 i 2017. godine, gdje su dati podaci o očuvanosti, brojnom stanju, oblicima i motivima stećaka.

Prilikom terenskog istraživanja i dokumentacije utvrđeno je da je veliki broj stećaka zarastao u rastinje, prevrnuti, utonuli u zemlju ili razbijeni. Najviše nekropola sa stećcima nalazi se na teritoriji općina Kladanj, Živinice i Kalesija gdje su pronađeni neki od najmonumentalnijih primjeraka.

U pogledu oblika stećaka, na području Tuzlanskog kantona najčešće susrećemo stubove i sljemenjake. Ukrasi su slični kao i u ostalim krajevima Bosne i Hercegovine, ali treba istaći nerijetku upotrebu motiva spirale, rozete, bordura, polumjeseca, križa i štapa.

LITERATURA

- Šefik Bešliagić, Stećci Katološko-topografski pregled, Veselin Masleša, Sarajevo, 1971.
- Šefik Bešliagić, O stećcima u okolini Kalesije, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, VIII, Tuzla, 1970.
- Šefik Bešliagić, Nekoliko novopronađenih natpisa na stećcima, Glasnik zemaljskog muzeja, XIV, 1959.
- Šefik Bešliagić, Novopronađeni natpis na stećku u Gornjoj Međedi kod Gradačca, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, knjiga XI, Tuzla, 1975.
- Ćiro Truhelka, Natpisi iz sjeverne i istočne Bosne, Glasnik zemaljskog muzeja, III, 1895.
- Marko Vego, Novi i revidirani srednjovjekovni natpisi iz Bosne, Naše starine XIV-XV, Sarajevo 1981.
- Drago Vidović, Srednjovjekovni nadgrobnici u okolini Zvornika, Naše starine III, 1956.
- T. Dragičević i V. Vuletić-Vukosavić, Starobosanski natpisi u Kalesiji, GZM, Sarajevo, 1891.
- Milica Baum, Nekolikih interesantnih stećaka sa područja istočne Bosne, Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, II, Tuzla, 1958.
- Samir Halilović, Mujo Zulić, Kalesija – crtice iz kulturnohistorijske prošlosti, „BZK Preporod“ Kalesija, Tojšići, 2003.
- Seudin Muratović, Zehudin Maslić, Stećci na području općine Živinice, Živinice, 2008.
- Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Tom 2, Zemaljski muzej, Sarajevo, 1988.
- Elaborat Kulturno-istorijsko i prirodno naslijeđe opštine Kladanj, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Kladanj, 1990.

- Studija Kulturno-istorijsko i prirodno nasljeđe opštine Živinice, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla, 1987.
- Rusmir Djedović, Almira Bećirović, Novootkrivena nekropola stećaka u okolini Tuzle, Baština sjeveroistočne Bosne, Časopis za baštinu, kulturno-istorijsko i prirodno naslijeđe, broj 1., JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla 2010

THE NECROPOLIS IN THE AREA OF TUZLA CANTON (I)

Abstract: *The Tuzla Canton has a number of valuable cultural and historical heritage assets that are unique and require special protection. Among them are headstones (Stecak = medieval Bosnian tombstone). Stecak is one of the most interesting and important events in the culture, history and art of medieval Bosnia, and as such, they should be given special attention. With this work, I will present 45 necropolises with stecak tombstones from the Tuzla Canton area.*

Key words: *necropolises, stecak, Tuzla Canton*